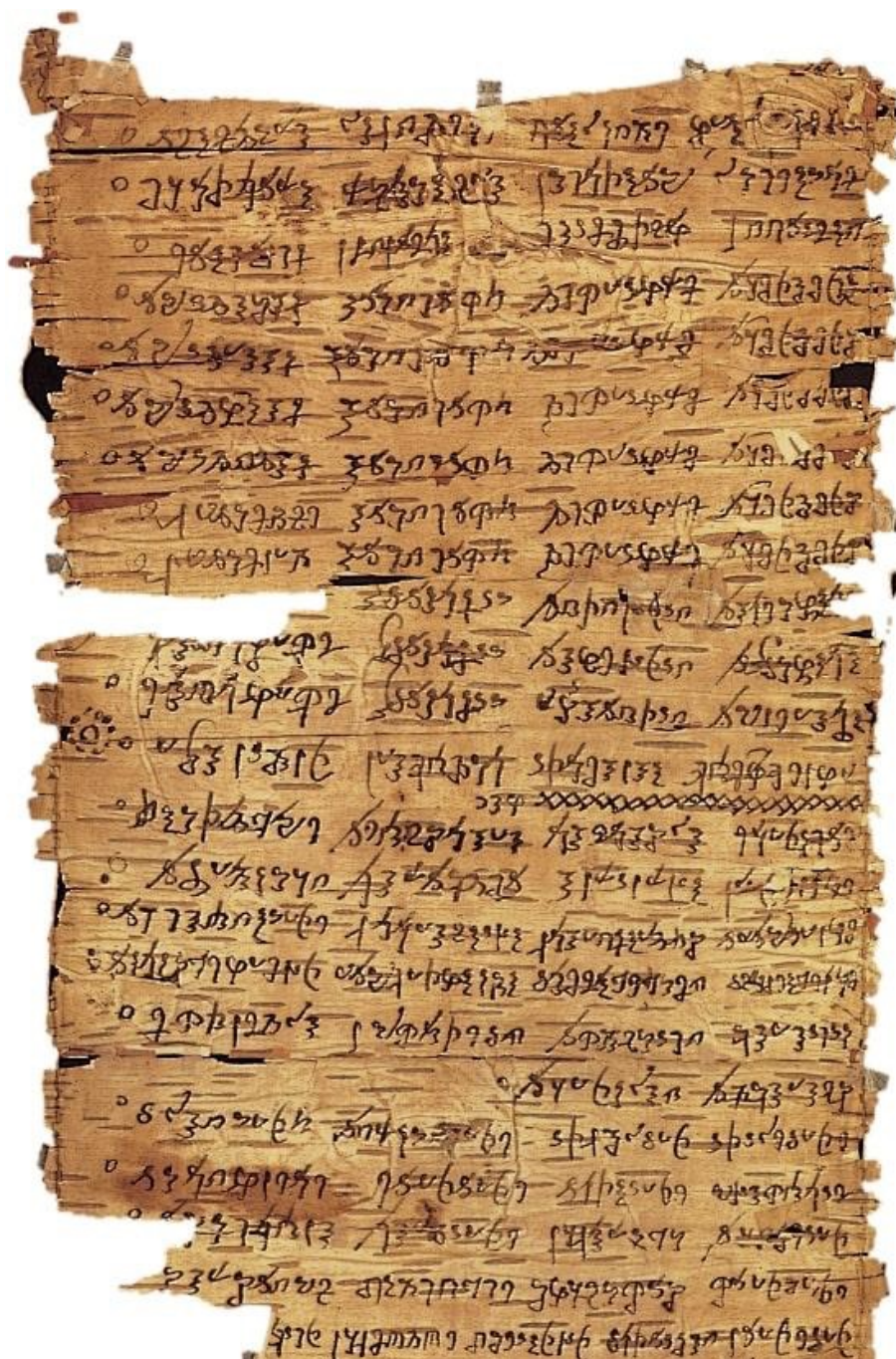


# Uitdagingen van vertalen de Dharma

Deel II van een artikel over vertalen, door Viryabodhi  
(Coördinator voor de ITTB)



**Dit is het tweede artikel over vertalen binnen Triratna door Viryabodhi, coördinator van de International Triratna Translations Board (ITTB).**

[Afbeelding op omslag ]<sup>1</sup>

In het eerste artikel ging ik in op 'het noodzakelijk belang van het vertalen van de Dharma in de moedertaal van mensen'. Ik geloof dat we dit werk meer moeten waarderen, als zeer belangrijk zien, ondersteunen en zelfs *financieren* dan we in het verleden hebben gedaan. Je vindt dat eerste artikel [hier](#).

In dit artikel zal ik ingaan op enkele moeilijkheden en uitdagingen bij het vertalen van de Dharma, in het bijzonder met betrekking tot de leer van Sangharakshita. Allereerst zal ik een paar opvattingen en bezwaren behandelen – misschien zijn het zelfs weerstanden – die tegen mijn stelling ingaan, en die ik in de loop der jaren heb gehoord.

- 'De meeste *Zweedse* mensen kennen goed genoeg Engels' (*lees voor 'Zweeds' eventueel Nederlands!*).
- 'Ik lees Bhante liever in het origineel.'
- Het overgrote deel van het onderwijs in onze lokale boeddhistische centra *is in onze moedertaal*. De nieuwkomers krijgen zowel mondeling als schriftelijk onderricht in hun moedertaal. Een belangrijke reden waarom vertaling belangrijk is.

### **Mensen kennen het Engels goed genoeg**

Als we het over vertalen hebben, is een veelgehoord bezwaar, of in ieder geval een mild protest, dat de meeste *Zweedse* mensen goed genoeg Engels kennen. Dat is waar, maar goed genoeg waarvoor? Als we die 'emotionele equivalenten van ons intellectuele begrip' willen vinden (waar ik in deel 1 naar verwees) en als we ons meer in de Dharma willen verdiepen, zou ik willen stellen dat we de Dharma in onze moedertaal moeten kunnen uitdrukken en communiceren; niet alleen voor onszelf. En we moeten ermee kunnen worstelen en erover discussiëren in onze eigen taal en cultuur.

Soms denk ik dat mensen hun kennis van het Engels overschatten. Ik weet dat ik het mijne overschat heb. Bij het vertalen en opzoeken van de betekenis van woorden in een of ander woordenboek realiseer ik me soms dat ik niet het volledige beeld heb of zelfs niet de juiste betekenis van een bepaald woord of zinsdeel in het Engels. Soms realiseer ik me zelfs dat ik sommige woorden in het *Zweeds* niet goed heb begrepen.

Als we naar de Dharma in het Engels luisteren, moeten we er zeker van zijn dat we het echt begrijpen. Soms laat het lezen en bestuderen van de Dharma in je eigen taal zien hoeveel je er eigenlijk van begrijpt.

---

<sup>1</sup> Onvolledig manuscript van berkenbast van de Dhammapada in Gandhari-taal, verworven door de missie van Dutreuil de Rhins (1891–1894) in Centraal-Azië. Eind 1e eeuw tot 3e eeuw, Bibliothèque nationale de France.

### **‘Ik lees Bhante liever in het origineel.’**

Een andere zin die ik vaak heb gehoord is: ‘Ik lees Bhante liever in het origineel.’ Ik heb hier niet echt problemen mee, zolang mensen dan hetzelfde boek in hun eigen taal lezen, als het vertaald is. Natuurlijk sluit het een het ander niet uit. Als we kunnen, moeten we Bhante zeker in zijn eigen taal lezen en beluisteren. Maar als we lesgeven in onze lokale boeddhistische centra doen we dat misschien 99% van de tijd in onze eigen taal en dan moeten we de Dharmatermen en Bhantes uitdrukkingen in die taal kennen.

Ik heb me soms gegeneerd (misschien had ik dat niet moeten doen) als ik collegaleden van de Zweedse Orde de Dharma hoorde onderwijzen en Engelse Dharma termen hoorde gebruiken in plaats van de Zweedse termen (voor een uitleg van *Zweeds*, zie hieronder). Of hoe ze aarzelden, de juiste Zweedse term niet konden vinden en dan het Engelse woord presenteerden. Omdat ik meer dan 25 jaar bezig ben geweest met het vertalen van Bhantes onderricht en geprobeerd heb een Zweeds Dharmisch vocabulaire op te bouwen (samen met anderen), kan het me waarschijnlijk niet kwalijk genomen worden dat ik me een beetje gefrustreerd voel, afgezien van het feit dat ik me schaam. Dit geldt lang niet voor iedereen, maar het is en blijft vaak genoeg gebeuren om bezorgdheid te voelen en de wens om het aan te pakken. (Het zou waarschijnlijk nuttig zijn om enige discussie over dit thema te hebben in lokale Triratna-situaties).

Ik vraag me af of vertalers in andere landen dit ook vinden. Het zou me niets verbazen. Je kunt er natuurlijk over nadenken waarom dit gebeurt.

### **Het onderricht in onze boeddhistische centra is in onze moedertaal**

Op enkele uitzonderingen na is het onderwijs in onze boeddhistische centra in de moedertaal. Mensen die cursussen en lessen bijwonen, lezen boeken en lesmateriaal in hun eigen taal en geven daar meestal de voorkeur aan. Ik denk dat het redelijk is om te verwachten dat degenen die lesgeven goed bekend zijn met de Dharma in hun eigen taal. Ik neem aan dat ze over het algemeen in hun eigen taal nadenken en nadenken over de Dharma. Er kunnen natuurlijk uitzonderingen zijn, bijvoorbeeld als sommige mensen hun werkzame leven doorbrengen in een Engelstalige omgeving of als ze langere tijd in het Verenigd Koninkrijk hebben doorgebracht.

Het zou goed zijn om ook dit gebied te bespreken, om het vertaalproces aan te moedigen en te vergemakkelijken.

Dit waren slechts een paar overpeinzingen en observaties over wat een volledige vertaling van de Dharma in je eigen taal in de weg kan staan. Een andere factor is natuurlijk dat mensen het al zo druk hebben met het onderwijzen van de Dharma en het oprichten van een sangha dat ze geen tijd hebben voor vertaling.

Ik zal nu overgaan tot een paar observaties, overpeinzingen en zelfs aanbevelingen. Wanneer men begint met het vertalen van de Dharma in een 'nieuwe' taal zijn er een aantal dingen die goed zijn om vanaf het begin aan te werken en vast te stellen, zoals:

het vaststellen van een gemeenschappelijk dharmisch vocabulaire en het starten van een vertaal kula of groep.

### **Een gemeenschappelijke Dharmische woordenschat vaststellen**

We moeten een gemeenschappelijke Dharmische woordenschat vaststellen in onze moedertaal, met weloverwogen bespreking van variaties op vertaalde woorden en termen. Het is belangrijk dat je hier vanaf het begin aan werkt als je begint met het vertalen van de Dharma in je eigen taal. Dit werk kun je waarschijnlijk het beste doen in een kleine vertalersgroep, maar het is natuurlijk goed om mensen er breder bij te betrekken, als dat mogelijk is. Door dit te doen bespaar je jezelf een hoop onnodig werk en discussie in de toekomst. Dit is geen gemakkelijke taak, maar wel heel boeiend en ook een goed sangha-project.

Misschien wil je je eigen *ketting van boeddhistische termen* vertalen en samenstellen, zoals gebruikt binnen Triratna. (Ik kan je een kopie bezorgen van het Padmaloka origineel, door Cittapala en Ashvajit, en ook een Zweedse versie met layout, die je kunt gebruiken als sjabloon). Ujumani heeft een goed sjabloon gemaakt voor vertaling naar het Frans, met de Engelse, Pali, Sanskriet en Franse termen. Deze is ook beschikbaar op aanvraag.

Er zijn verschillende online diensten met boeddhistische woordenboeken voor Pali en Sanskriet.<sup>2</sup> Het is ook nuttig om contact te hebben met iemand die Pali en Sanskriet kent. Er zijn verschillende competente geleerden in de Triratna-beweging.

### **Alle talen zijn slechts talen**

We moeten onthouden dat talen – alle talen, zelfs Pali en Sanskriet en Engels – slechts talen zijn. Ze zijn geen goddelijke, directe of foutloze communicatie. Alle taal is interpretatie, of zo je wilt, een vertaling. Ook al zijn ze oud en in sommige opzichten meer precies, Pali en Sanskriet zijn niet in staat om directe ervaring te communiceren. Soms krijg ik de indruk dat mensen deze of gene taal verheerlijken, er misschien ideale en zelfs ‘goddelijke’ of magische eigenschappen aan toeschrijven (misschien verwant aan Plato's Ideale wereld). Sommige talen kunnen natuurlijk een betere woordenschat hebben voor boeddhistische termen, misschien hebben ze specifieke betekenissen vastgelegd na lange en moeizame processen. Maar we moeten niet vergeten dat *alle talen slechts talen zijn*.

### **Een vertaalgroep beginnen**

Afgezien van het vastleggen van een gemeenschappelijk Dharmisch vocabulaire is een Vertaalgroep, of hoe je het in jouw taal ook noemt, ook op andere manieren nuttig. In de groep kun je prioriteiten bespreken, wat je eerst moet vertalen, wat je nodig hebt voor onderwijsdoeleinden, wat werkt in jouw land en cultuur, enzovoort.

---

<sup>2</sup> Bijvoorbeeld: <https://dsal.uchicago.edu/dictionaries/> of <https://sanskrit.inria.fr/DICO/index.en.html>. In een volgend Handboek voor vertalers zullen we meer van dit soort bronnen delen.

Je kunt ook lastige Dharmische termen of Engelse woorden bespreken en hoe je die het beste in jouw taal kunt vertalen. Enkele termen waar veel vertalers moeite mee hebben zijn 'bewustzijn', 'mindfulness', 'geest', 'voortgaan' en zelfs 'toevlucht zoeken'. Deze lijst verschilt natuurlijk van land tot land en van taal tot taal. In deze discussies begin je natuurlijk met het opbouwen van een Dharmisch vocabulaire.

Je zult waarschijnlijk ontdekken dat mensen in de kula (of andere mensen met wie je de discussie deelt) voorkeuren hebben voor hoe bepaalde woorden of zinnen wel en niet vertaald moeten worden. Je zult waarschijnlijk ook ontdekken dat mensen een duidelijke afkeer hebben van sommige woorden, of dat de woorden ongewenste associaties hebben, enz. Het is logisch dat we onze eigen individuele associaties en voorkeuren hebben, en dat woorden op verschillende manieren emotioneel geladen zijn voor verschillende mensen.

Wat het ingewikkeld kan maken is dat je zult ontdekken dat na verloop van tijd je voorkeuren en reacties geleidelijk zullen verschuiven en veranderen. Je ontdekt misschien dat sommige woorden die je liever gebruikte opeens niet meer zo vanzelfsprekend lijken; en dat sommige woorden waar je zo'n duidelijke afkeer van had niet meer zo problematisch lijken. Met andere woorden, je ontdekt hoe levend en veranderlijk taal is, en hoe ook jij veranderlijk bent.

Je begrip verdiept zich ook en zo kun je enkele jaren later ontdekken dat de manier waarop je in eerste instantie koos om te vertalen niet helemaal correct was. Het is waar dat je destijds je best hebt gedaan volgens wat je toen begreep – dit is natuurlijk onvermijdelijk – maar nu kun je de tekortkomingen of onnauwkeurigheden duidelijker zien. Het laat zien hoe belangrijk het is om samen met anderen aan een tekst te werken en om de tekst goed te controleren (zie punt Controle hieronder). De toegang tot meer ogen en geesten zal helpen om het aantal fouten of bijna-fouten in de vertaling te minimaliseren. Het algemene begrip van en de ervaring met vertalen in jouw taal kan ook evolueren. Vertalers en leraren buiten Triratna kunnen betere manieren vinden om bepaalde boeddhistische termen te vertalen, iets waar we inspiratie uit kunnen putten en die we op de juiste manier kunnen gebruiken in onze eigen context.

Een andere moeilijkheid bij het vertalen is wanneer je vertaalt naar een cultuur en taal waar het boeddhisme al lang bestaat en beoefend wordt. Een voorbeeld hiervan is Japans, waarnaar de vertalingen net begonnen zijn; andere voorbeelden zijn Chinees en Indiase talen. In Japan kan de jeugd negatief reageren op de traditionele boeddhistische en religieuze termen. Sommige van de terminologie die Bhante Sangharakshita ontwikkelde en die wij in Triratna gebruiken, kan aantrekkelijker en inspirerender voor hen zijn.

Het is een heel andere zaak als je vertaalt naar een taal en land zonder geschiedenis van traditioneel boeddhisme.

## **Het diepere ritme voelen**

Ook al moeten we Sangharakshitas onderricht vertalen, we moeten ook zijn boeken lezen en naar zijn onderricht luisteren, in zijn eigen taal – om dat punt nog eens te benadrukken. We moeten, naar mijn mening, ook video's bekijken waarop Bhante belangrijke lezingen geeft, keer op keer, om die energie en geest op te vangen die zijn communicatie verlevendigt. Als we dan later zijn onderricht vertalen, hebben we in zekere mate die energie bij ons, *voelen we dat diepere ritme* en voelen we die onpeilbare plaats waar hij vandaan komt – voor zover we dat kunnen. (In een recente lezing verwees Vishvapani naar deze kwaliteit van Bhante's communicatie als een *ritme*, wat ik suggestief vond).<sup>3</sup>

Natuurlijk moeten we ook Bhantes presentatie van de Dharma bestuderen en bespreken met anderen en retraites en evenementen bijwonen waar dit gebeurt. Ik noem hier alleen Adhithana, waarvoor dit centraal staat, maar er zijn vele andere retraitecentra en retraites waar dit gebeurt, bijvoorbeeld in Padmaloka, Taraloka en Tiratanaloka.

## **Uitdagingen van vertaling**

Laten we dan overgaan tot enkele van de uitdagingen van het vertalen. Hier volgt een kleine selectie van uitdagingen die je zeker zult tegenkomen en waarmee je zult moeten worstelen.

- Het gevaar of de neiging om te vervallen in 'Swenglish' of 'Denglish' of 'Franglais' of 'Norwenglish' of andere varianten. (wat in sommige opzichten onvermijdelijk is en heel gebruikelijk in onze populaire cultuur).
- De neiging om letterlijk te zijn in de vertaling: bijvoorbeeld het nauw volgen of kopiëren van de zinsstructuur van de brontaal, die vaak niet hetzelfde is in de doeltaal.
- De uitdaging van *poëzie, Engelse literatuur* en soms bijzondere of zelfs *obscure culturele verwijzingen*.
- De uitdaging van *metaforen, idiomen en stijlfiguren* enz.
- De uitdaging van 'taal dialecten' of 'taalvarianten' (bijv. Spaans en Mexicaans Spaans).
- De uitdaging om prioriteiten te stellen bij het vertalen van wat en hoeveel.

## **Gevaar om te vervallen in 'Swenglish' of 'Denglish' ...**

Dit betekent dat je, vaak onbewust, Engelse woorden of uitdrukkingen importeert of gebruikt in de Zweedse tekst (of Duitse, Franse, Nederlandse, enz.), terwijl zo'n uitdrukking eigenlijk niet bestaat in het Zweeds (of Duits, Frans, enz.). Het lijkt erop dat dit in veel landen heel gewoon is, omdat we zo beïnvloed zijn door de Engelse en Amerikaanse cultuur en taal. Het gebeurt gemakkelijk bij die niet-Engelsen onder ons die langere tijd in een Engelstalig land hebben doorgebracht.

---

<sup>3</sup> Een dieper ritme, 2022, <https://www.freebuddhistaudio.com/audio/details?num=LOC5570>

Soms gebeurt het onbewust, maar het is pure luiheid als we het door de vingers zien als we er eenmaal op gewezen zijn. Maar het is niet altijd zo gemakkelijk om het zelf te zien. In elk geval betekent het dat we het werk niet hebben gedaan en dat de tekst niet volledig is vertaald.

Interessant genoeg liep ik net tegen het probleem aan waar ik eerder naar verwees. Ik dacht dat ik wist wat iets betekende en ontdekte toen dat dat niet zo was. 'Swenglish' is blijkbaar niet hetzelfde als het Zweedse woord 'svengelska'. Het is het laatste waar ik hier naar op zoek ben. Om modern te zijn raadpleegde ik ChatGPT en vroeg het om het woord 'svengelska' in taalkundige zin uit te leggen.

Hier is wat het antwoordde: "Svengelska' is een portmanteau woord in het Zweeds, een combinatie van 'svenska' (Zweeds) en 'engelska' (Engels), en verwijst naar een taalkundig fenomeen dat gekenmerkt wordt door het gebruik van een mix van Zweeds en Engels binnen één uiting of gesprek. Deze mengvorm kan op verschillende niveaus van het taalsysteem voorkomen, zoals grammatica, woordenschat en uitspraak. 'Svengelska' wordt vaak gebruikt in informele context of voor een komisch effect, en kan de invloed van het Engels als wereldtaal in de Zweedse samenleving weerspiegelen."

Volgens het belangrijkste Zweedse woordenboek, [www.svenska.se](http://www.svenska.se), is 'svengelska': "Over Zweeds, dat wordt gekenmerkt door een overvloed aan leenwoorden en vertaaleningen uit het Engels (en Amerikaans Engels)."

Een nog eenvoudigere beschrijving: "Svengelska' is jargon voor Zweeds spreken met een beetje te veel Engels erin gemengd."

Dus, om dit te relateren aan andere talen: "Denglish of Franglais betekent Duits en Frans met een beetje te veel Engels erdoor gemengd."

'Svengelska' is verwant aan 'anglicisme', wat een direct vertaalde Engelse idiomatische uitdrukking is. Een voorbeeld hiervan is toen Greta Thunberg in een toespraak zei dat 'leiders tegen de muur gezet moeten worden' (wat in het Engels betekent '... en doodgeschoten'). Toen ze hier later op werd gewezen, verontschuldigde ze zich en zei dat het 'Swenglish' was, omdat in het Zweeds de uitdrukking 'iemand tegen de muur zetten' betekent 'verantwoordelijk houden' voor iets.

Ik denk dat je veel voorbeelden van dit fenomeen kunt vinden in brieven van vroege Zweedse immigranten naar Amerika (VS), die onvertaalde Engelse woorden in hun zinnen stopten als ze naar familie thuis schreven.

Afgezien van deze beschrijvingen en definities, zorgt het gebruik van 'Swenglish', 'Denglish', 'Franglais' enz. voor problemen en voelt de tekst niet volledig vertaald aan, en sommige mensen reageren hierop.

## **Het gevaar te vervallen in een te letterlijke vertaling**

Een ander gevaar dat maar al te vaak voorkomt, vooral bij beginnende vertalers, is het te nauwgezet volgen van de zinsbouw in de brontaal, die vaak niet hetzelfde is als in de doeltaal. Dit kan gemakkelijk gebeuren als je moe wordt, maar ook als je niet stopt om de juiste uitdrukking in je eigen taal te vinden. Je zou het ook kunnen omschrijven als een ‘valse loyaliteit’ en het kan gebeuren wanneer je je niet voldoende bekommert om het trouw zijn aan de oorspronkelijke tekst. Het extreme voorbeeld is een woord-voor-woord vertaling, die misschien nergens op slaat en hoe dan ook erg omslachtig en hoekig aanvoelt.

De ervaren vertaler is in staat om de volledige vertaalde uitdrukking in de doeltaal te vinden, hoewel hij of zij de tekst soms meerdere keren moet doorwerken om hem te ‘naturaliseren’ in zijn nieuwe taalkleed. Persoonlijk moet ik de tekst vaak op deze manier meerdere keren doorwerken, en dan vertrouw ik ook op de controleur of proeflezer om aan te geven waar ik geen volledige vertaling heb gemaakt, of waar een Zweeds zinnetje onder de radar is verdwenen.

Deze kwestie hangt samen met een meer algemene kwestie: de uitdaging van het vertalen van de stijl. Dit is wat Ujumani, een ervaren vertaler, schrijft: “Idealiter zou men in staat moeten zijn om ‘de stem van de auteur te horen’ bij het lezen van een vertaalde tekst – vooral in het geval van Bhante. Een aantal van Bhante's boeken zijn bewerkte versies van zijn gesproken stem: voordrachten of seminars. Het is een ingewikkelde kwestie omdat zijn taal soms een beetje archaisch is en een beetje zwaar om te lezen als het eenmaal in het Frans is vertaald.”

(Zie ook het punt over *De uitdaging van Sangharakshita's verzoeken* hieronder).

## **De uitdaging van metaforen en stijlfiguren enz.**

Alle talen zijn rijk aan stijlfiguren, metaforen en idiomen. De schoonheid en levendigheid van een taal komt vaak tot uiting in dit creatieve taalgebruik. Er kunnen gemeenschappelijke bronnen zijn voor veel van de uitdrukkingen, bijvoorbeeld de Bijbel of Shakespeare. Soms zijn er echter geen directe of duidelijke equivalenten van woorden, metaforen enz. in elke taal. Je moet vaak wat uitgebreid zoeken, buiten de gebaande paden denken en je letterlijke verstand overboord gooien. Misschien vind je wel een passende vertaling, maar soms moet je het doen met een uitdrukking die niet helemaal perfect past. Maar het werkt wel.

Hier zijn een paar voorbeelden die ik tegenkwam bij het vertalen van Paramananda's boek *Change Your Mind*. Ergens gebruikt Paramananda de uitdrukking: ‘natuurlijk, zoals een eend te water gaat’ – met andere woorden ‘natuurlijk, zonder inspanning’. Het is een zeer suggestief beeld van een eend die moeiteloos en gemakkelijk in een vijver duikt of glijdt. Deze uitdrukking komt niet voor in het Zweeds, dus wat te doen? Ik dacht aan een Zweedse uitdrukking: natuurlijk, ‘als een vis in het water’ (‘in zijn element’), maar dat geeft ons natuurlijk een heel ander beeld en gevoel. Wat te



doen? Een andere uitdrukking die ik lastig te vertalen vond naar het Zweeds was ‘de grond raken als je loopt’.

Over eenden gesproken, veel uitdrukkingen lijken op elkaar of zijn hetzelfde in verschillende talen. We hebben bijvoorbeeld de uitdrukking ‘als water van een eendenrug’, die letterlijk hetzelfde is in het Zweeds en misschien ook in andere talen. Metaforen en stijlfiguren zijn een rijk en fascinerend gebied in menselijke talen.

Bovendien halen we onze metaforen vaak door elkaar en dan hebben we mensen als Shantavira nodig, die dat kunnen herkennen en ‘het idioom recht kunnen zetten’.

Het is erg handig om een verzameling idiomen bij de hand te hebben als je vertaalt. Soms hebben ze voorbeelden in verschillende talen. Ik heb verschillende van zulke boeken op mijn boekenplank staan. Een daarvan is *Brewer's Dictionary of Phrase and Fable* en de Zweedse: *Svenskt Språkbruk* (Zweeds taalgebruik). De gebruikelijke Google-zoekopdracht is misschien niet erg bevredigend, maar er zijn vast verschillende goede bronnen in je moedertaal. In het Engels is er: <https://www.thefreedictionary.com/>

Natuurlijk heb je ook goede woordenboeken in je eigen taal nodig, soms zijn er tweetalige woordenboeken met Engels en je eigen taal.

### **Poëzie, Engelse literatuur en culturele referenties**

Een gebied dat verwant is aan idioom is poëzie, evenals literaire en culturele verwijzingen. Poëzie is natuurlijk rijk aan metaforen en beelden, en veel moeilijker te vertalen dan proza, vooral als er sprake is van metrum en rijm, en als het gaat om poëzie van literaire iconen zoals Shakespeare. Ik heb een vriend die terugschrikt voor het vertalen van Shakespeare, terwijl ik me er, misschien dom, in stort en het probeer.

We kunnen niet altijd vertrouwen op werken die al in onze taal vertaald zijn. Toen ik bijvoorbeeld een citaat (van Bhante) uit een van Shakespeare's toneelstukken onderzocht, ontdekte ik dat de standaard Zweedse vertaling van dat stuk, hoewel redelijk literair, verre van compleet was. De geciteerde passage was zo vereenvoudigd en ingekort dat een deel van de betekenis verloren was gegaan.

De vertaler moet natuurlijk altijd nagaan of er een bestaande vertaling van het gedicht in zijn eigen taal bestaat. Dit kan een tijdrovende onderneming zijn. Ik zou echter voorzichtig zijn met het volledig vertrouwen op dergelijke vertalingen, omdat ik nogal slechte vertalingen van Zweedse gedichten naar het Engels heb gezien; slecht in mijn ogen tenminste.

Als het verwante fenomeen of de culturele referentie moeilijk te begrijpen of verouderd is, plaats ik vaak een ‘voetnoot van de vertaler’ onderaan de pagina als ik vind dat er direct commentaar op moet komen, of in de gebruikelijke eindnoten als het van minder belang is, waarin ik enige uitleg geef over de betekenis en context van Bhante's tekst. Mensen hebben me verteld dat ze dit erg behulpzaam vonden en om

meer hebben gevraagd. Het is ook de aanbevolen manier om met dergelijke kwesties om te gaan: vertaal de passage zoals hij is en schrijf een verklarende voetnoot.

Soms voeg ik tussen haakjes in de tekst een kleine opmerking toe, bijvoorbeeld om wat details aan te passen aan de doorleefde ervaring van mensen met dingen: computerspelletjes, mobiele telefoons, enz.

### **De uitdagingen van Sangharakshita's verzoeken**

In zijn testament liet Bhante een wilsverklaring achter gericht aan zijn letterkundige executeurs. Hieronder staat een citaat uit het visiedocument van de ITTB.

‘Het ITTB wil samenwerken met en namens de literaire executeurs van Sangharakshita, in het bijzonder om aan zijn verzoeken te voldoen:

- “Om ervoor te zorgen dat vertalingen van mijn geschriften in andere talen trouw zijn aan de originele tekst.”
- “Om de integriteit van de tekst en de persoonlijkheid van de schrijver, zoals uitgedrukt in de tekst, te behouden.”

Het vertalen van Bhante Sangharakshita is een uitdaging omdat zijn taal soms een beetje archaisch is en een beetje zwaar om te lezen als het vertaald is naar een Europese taal, bijvoorbeeld Frans of Zweeds. De zinnen zijn soms erg lang, met meerdere bijzinnen. Ik geloof dat je kunt 'vereenvoudigen' zonder Bhantes stem en stijl te veel te verliezen. Het is een evenwichtsoefening. Je moet je best doen om de stem te behouden, maar vergeet niet dat de boodschap, de Dharma, op een duidelijke en aangename manier moet worden overgebracht.’

Er is hier ruimte voor discussie, in feite een voortdurende discussie, zowel onder meer ervaren vertalers als onder nieuwere, minder ervaren vertalers.

Wat betekent het eigenlijk om 'trouw' te zijn? In een presentatie op een bijeenkomst van vertalers van Sangharakshita in november 2021 deelde Sraddhapa zijn gedachten over trouw: **Denken over trouw in het vertalen van Sangharakshita**. De volledige presentatie en discussie is hier te vinden: <https://youtu.be/KWDiJnmToAc>

### **Vertalingen controleren - procedures**

Gerelateerd aan Bhantes verzoeken is het controleren van de vertalingen. In de ITTB hebben we aanbevelingen opgesteld voor het controleren van de kwaliteit van vertalingen, met name het controleren van de kwaliteit en bekwaamheid van nieuwe vertalers. Parallel aan dit artikel ben ik begonnen met het schrijven van een **Vertalers handboek**, waarin veel meer in detail zal worden ingegaan op veel van de punten die hier aan de orde zijn gesteld, met name voor nieuwe vertalers. Hier zal ik kort een paar punten noemen over het controleren van vertalingen.

Wanneer je besloten hebt een boek van Sangharakshita (of een andere van hun gepubliceerde auteurs) te vertalen, neem je contact op met Windhorse Publications

om de laatste versie van de tekst te krijgen. Als je een vertaling van een werk van Bhante wilt publiceren, moet je een contract tekenen met Windhorse waarin een controle clausule is opgenomen. (De daadwerkelijke ondertekening gebeurt vaak dichter bij publicatie.) In dit contract ga je akkoord met een aantal punten over kwaliteit:

“De vertaling van het Werk zal worden gemaakt door een bevoegde vertaler, getrouw en nauwkeurig vanuit de oorspronkelijke taal op basis van de huidige editie. Het is de Uitgever toegestaan om aanpassingen te maken die de geschiktheid van het werk voor het Zweedse lezerspubliek vergroten met de schriftelijke toestemming van de Eigendom houder [hier moet staan 'houder van het auteursrecht, d.w.z. de literaire uitvoerders] voor elke verandering. Dergelijke wijzigingen mogen de intentie of het karakter van het werk niet veranderen.

b) Alle vertalingen moeten worden gecontroleerd aan de hand van de originele Engelse tekst door een moedertaalspreker van de doeltaal die aanvaardbaar is voor de houder van het auteursrecht.

c) Aanpassingen aan de tekst om de geschiktheid van vertalingen van het werk voor het lezerspubliek van een bepaalde taal te vergroten, mogen alleen worden gemaakt met schriftelijke toestemming van de houder van het auteursrecht.

Verzoeken om toestemming van de houder van het auteursrecht moeten worden gericht aan de secretaris van de Literaire Executors.”

### **Taalvariëties of taal dialecten**

Sommige talen zijn wijd verspreid over grote geografische gebieden en culturen, en na verloop van tijd ontwikkelen ze ‘variëties’ of ‘dialecten’. Deze variëties kunnen verschillen in woordenschat, uitspraak, grammatica en idiomatische uitdrukkingen omvatten. In het specifieke geval van Spaans-Spaans en Mexicaans-Spaans, worden ze beschouwd als verschillende dialecten van de Spaanse taal, elk met zijn eigen unieke kenmerken gevormd door hun respectieve regio’s en taalkundige geschiedenis. In Triratna zijn er vertalingen geweest binnen beide Spaanse dialecten en de afgelopen jaren hebben de Spaanse vertaalcoördinatoren hard gewerkt aan het oplossen van problemen hieromtrent (evenals het controleren en verbeteren van de kwaliteit van oude vertalingen).

Andere voorbeelden van verschillende ‘variëties’ zijn Brits en Amerikaans Engels, Braziliaans en Europees Portugees, Mandarijn Chinees en Kantonees.

### **Vertalen – een uitdagende taak – begin gewoon**

Na het lezen van wat ik tot nu toe heb geschreven, heb je misschien het gevoel dat vertalen een heel moeilijke, bijna onmogelijke taak lijkt. Toch moeten we vertalen. Zoals ik in deel 1 heb beschreven, zullen veel mensen, wanneer ze de Dharma horen of lezen, zich vaak geïnspireerd voelen om het in hun eigen taal te vertalen. Het zal

erg helpen als we het vertalen binnen onze lokale sangha kunnen aanmoedigen en eraan wennen om elkaar vriendelijke en weloverwogen feedback te geven.

Tegen iedereen die de drang voelt om te vertalen of die al vertaalt, zou ik willen zeggen: ga door en deel het. Na verloop van tijd zul je leren en er geleidelijk beter in worden. Je zult leren het fascinerende veld van het vertalen te verkennen, gebruikmakend van alle beschikbare hulp. Je zult leren om het tijd te geven en je zult leren om feedback van anderen te ontvangen. Vertalen kan een effectieve oefening zijn in het omgaan met vastklampen en ego-identificatie. Iedereen die wel eens een tekst heeft geschreven en feedback heeft ontvangen, weet dit maar al te goed. We kunnen gemakkelijk vervallen in het gevoel dat het ‘mijn tekst’ is, zelfs ‘mijn vertaling’, ‘hoe durf je zo achteloos op mijn tenen te trappen’. Inderdaad een vruchtbare bodem voor oefening, voor loslaten en misschien inzicht.

### **Wat vertalen?**

Als we nadenken over wat we moeten vertalen, komen we al snel voor een dilemma te staan. Er is zoveel Dharma materiaal beschikbaar in het Engels, om nog maar te zwijgen van het Pali en Sanskriet (hoewel je voor een directe vertaling natuurlijk een goede beheersing van die talen nodig hebt). Het is duidelijk een evenwichtsoefening. Er is zoveel Dharma beschikbaar, niet alleen historisch door Bhante en anderen, maar ook momenteel binnen Triratna op zoveel plaatsen. Er is onderricht op retraites, in boeddhistische centra en online, en we kunnen slechts een fractie van dit alles vertalen. Elke lokale ‘taalsituatie’ heeft een goed overzicht nodig van wat vertaald moet worden en wat prioriteit moet krijgen; niet slechts één keer maar regelmatig.

### **Video's ondertitelen – een nieuwe onderneming**

Onlangs ontving de ITTB een subsidie van het Future Dharma Fund voor een proefproject, om te onderzoeken hoe een aantal belangrijke lezingen van Sangharakshita en andere belangrijke video's ondertiteld kunnen worden. Jnanacandra leidde dit project zeer bekwaam en geleidelijk aan komen er steeds meer video's met ondertiteling. Dit is, zoals Ujumani het zegt: ‘Een geweldige toevoeging inderdaad – mensen zullen Bhante kunnen zien, begrijpen wat hij zegt en ook zijn passie voor de Dharma voelen, zijn compromisloze toewijding eraan.’

Bijvoorbeeld: [Sangharakshita herinneren door zijn vriendschappen](#)

of: [‘A Taste of Freedom’](#)

### **Relevantie en geschiktheid**

Wanneer we de behoefte aan vertaalwerk in de hele beweging in overweging nemen, is het belangrijk om ons bewust te zijn van de omvang, het ontwikkelingsstadium en de beschikbare middelen van elke lokale of ‘taalsituatie’ (ik gebruik de termen ‘sangha’, ‘locale situatie’, ‘boeddhistisch centrum’ enz. om te verwijzen naar de hele nationale situatie. Voortaan zal ik gewoon situatie zeggen.)

Hieronder geef ik een leidraad die we in de ITTB hebben gebruikt. De categorieën zijn een beetje globaal en zeker niet statisch. Een kleinere situatie kan zich bijvoorbeeld ontwikkelen tot een middelgrote situatie, en een middelgrote situatie kan zich ontwikkelen tot een grote situatie. Het is altijd van vitaal belang dat men een voortdurende evaluatie heeft van de behoeften van de sangha en dus een actieve lijst van waar men zich eerst op moet richten om te vertalen. Een kleine sangha of groep heeft zijn behoeften, in de eerste plaats om rituele teksten, poejas en cursusmateriaal en instructies voor meditatie te hebben. Grotere en lang gevestigde sangha's hebben heel andere behoeften.

Laten we vooropstellen dat het nooit mogelijk zal zijn om alle boeken en leringen van Bhante te vertalen, dus wat we aanmoedigen is dat elke situatie zijn eigen bibliotheek van *kernboeken* en relevante teksten vertaalt.

(Misschien zullen AI-tools – Artificial Intelligence – in de toekomst helpen om dit te verhelpen. Ik ben er echter vrij zeker van dat dergelijke vertalingen altijd zorgvuldig moeten worden gecontroleerd en bewerkt. Er is de afgelopen jaren, zelfs maanden, veel gebeurd op dit gebied. Er is nu open toegang tot bijvoorbeeld ChatGPT, dat kortere stukken tekst per keer vertaalt. Een andere dienst is [DeepL Vertaler](#) die AI gebruikt en naar mijn mening nauwkeuriger vertaalt dan Google Translate).

### **Kleine situatie**

Een kleine situatie heeft misschien maar één of twee Ordeleden, of geen Ordeleden maar een enthousiaste mitra (die misschien om ordinatie heeft gevraagd).

De kleine situatie heeft zijn behoeften, vaak aan rituele teksten, poejas en korte inspirerende of inleidende of kernboeken (zoals *Het Edele Achtvoudige Pad van de Boeddha* en *Vadanyas Introductie tot het Boeddhisme* of iets dergelijks). In deze pioniers situaties zullen de eerste pogingen om Dharma teksten te vertalen bijna altijd een beetje ruw zijn, en dat is niet erg – het kan ook niet anders (zelfs als je toevallig een professionele vertaler bij de sangha krijgt). Materiaal dat op deze manier vertaald wordt, wordt eerst ‘intern’ gebruikt in eenvoudige en goedkope formaten. De mensen die vertalen zijn erg enthousiast, maar vaak niet erg bedreven in de kunst van het vertalen. Naarmate de tijd verstrijkt en ze hopelijk vertaalteams vormen, groeit hun vaardigheid en ervaring. (Ik heb het al gehad over de noodzaak om een Dharmisch vocabulaire en woordenlijst op te stellen. Er zijn goed ontwikkelde sjablonen die voor dit doel hergebruikt kunnen worden, verkrijgbaar bij de ITTB). Voorbeelden van kleine situaties zijn: Rusland, Denemarken, Turkije, Brazilië, Japan, Albanië en Malta.

### **Middelgrote situatie**

Een middelgrote situatie heeft vaak een gevestigde aanwezigheid in een land, met een boeddhistisch centrum met 5-25 verschillende actieve Ordeleden. Vaak duurt het een aantal jaren om zover te komen in een nieuw land, omdat de ontwikkeling van een sangha afhankelijk is van veel factoren, niet in de laatste plaats effectieve

*kalyana mitrata*. In deze middelgrote situatie is er een gevestigde aanwezigheid in de vorm van een boeddhistisch centrum in een grote stad, zo niet de hoofdstad. Er kunnen ook verschillende kleinere lokale Triratna groepen zijn, vaak erg afhankelijk van één of twee lokale Ordeleden. Er ontwikkelt zich een mitra sangha met tussen de 10 en 100 mitra's, waarvan sommigen in opleiding zijn voor inwijding. Voorbeelden van middelgrote situaties zijn Nederland, Frankrijk, Polen, Zweden, Finland, Noorwegen en Estland.

### **Grote 'gevestigde' situatie**

In grote en gevestigde situaties kunnen er verschillende gevestigde boeddhistische centra zijn, een retraitecentrum en misschien gemeenschappen. Voorbeelden hiervan zijn Duitsland, Spanje en Mexico, en India natuurlijk. Deze situaties hebben vaak een grote bibliotheek van vertaalde boeken en belangrijke teksten, en ook hier zijn hun behoeften verschillend. Ze kunnen een vertaalgroep hebben, zoals Dharmamegha in Mexico/Spanje, die toezicht houdt op het vertaalwerk. Ze hebben ook hun eigen ordinatie-trainingen.

In deze situaties wordt al vele jaren vertaald en is er vaak behoefte om terug te grijpen naar 'oude vertalingen' om de taal bij te werken en te verbeteren. Weinig van de enthousiaste vertalers uit het verleden waren getraind in vertalen, als ze dat al waren. Hun vertaalvaardigheden en hun beheersing van hun eigen taal zullen in de loop der jaren geëvolueerd en verbeterd zijn. En het gebruik van de eigen taal is veranderd. Soms zijn de Engelse bronteksten ook bewerkt en verbeterd.

### **Verheugend**

Ik zou dit artikel willen afsluiten met mijn blijdschap over alles wat er door de jaren heen op vertaalgebied is gedaan. Zoveel mensen, in zoveel landen en talen, hebben op zoveel manieren bijgedragen.

Dit zijn alle talen die in de loop der jaren geld hebben gekregen van de ITTB (hoewel er veel vertaalwerk is verricht zonder centrale financiering): *Albanees, Nederlands/Vlaams, Ests, Fins, Frans, Duits, Hebreeuws, Hongaars, Italiaans, Japans, Noors, Pools, Portugees, Russisch, Spaans, Zweeds, Turks en Welsh*. In taartdiagram 2 op de volgende pagina zie je hoeveel geld elke taal heeft gekregen; de twee nieuwste zijn Japans en Welsh.

Boeken die meestal al vroeg vertaald worden zijn: *Introducing Buddhism* (Vadanya), *The Buddha's Noble Eightfold Path* en *Human Enlightenment* (beide van Sangharakshita), evenals rituele teksten en instructies in meditatie. In een andere presentatie zal ik een overzicht geven van de vertaalgeschiedenis van elke taal en welke boeken er zijn vertaald. Ik wil je ook graag laten kennismaken met enkele van de vertaalpioniers in Triratna en wat zij hebben bereikt.

Tijd om af te sluiten. Ik hoop dat ik je in deze twee artikelen een idee heb kunnen geven van de fascinerende wereld van het vertalen binnen Triratna. Ik hoop ook dat je de uitdagingen en de complexiteit waarmee we geconfronteerd worden en

waarmee we werken in dit vitale en belangrijke werk, beter begrijpt. Tot slot hoop ik dat je je beter realiseert hoe belangrijk het is om dit werk, dat voor een groot deel wordt gedaan door enthousiaste vrijwilligers, te steunen en te financieren.

Tot slot wil ik Kalyanaprabha bedanken, die me bij dit schrijven heeft aangemoedigd en begeleid, en Ujumani die tegen het einde met nuttige feedback en suggesties kwam, en dank aan Future Dharma en de ECA die fondsen geven voor vertaalprojecten en mij financieren om parttime als coördinator voor ITTB te werken.

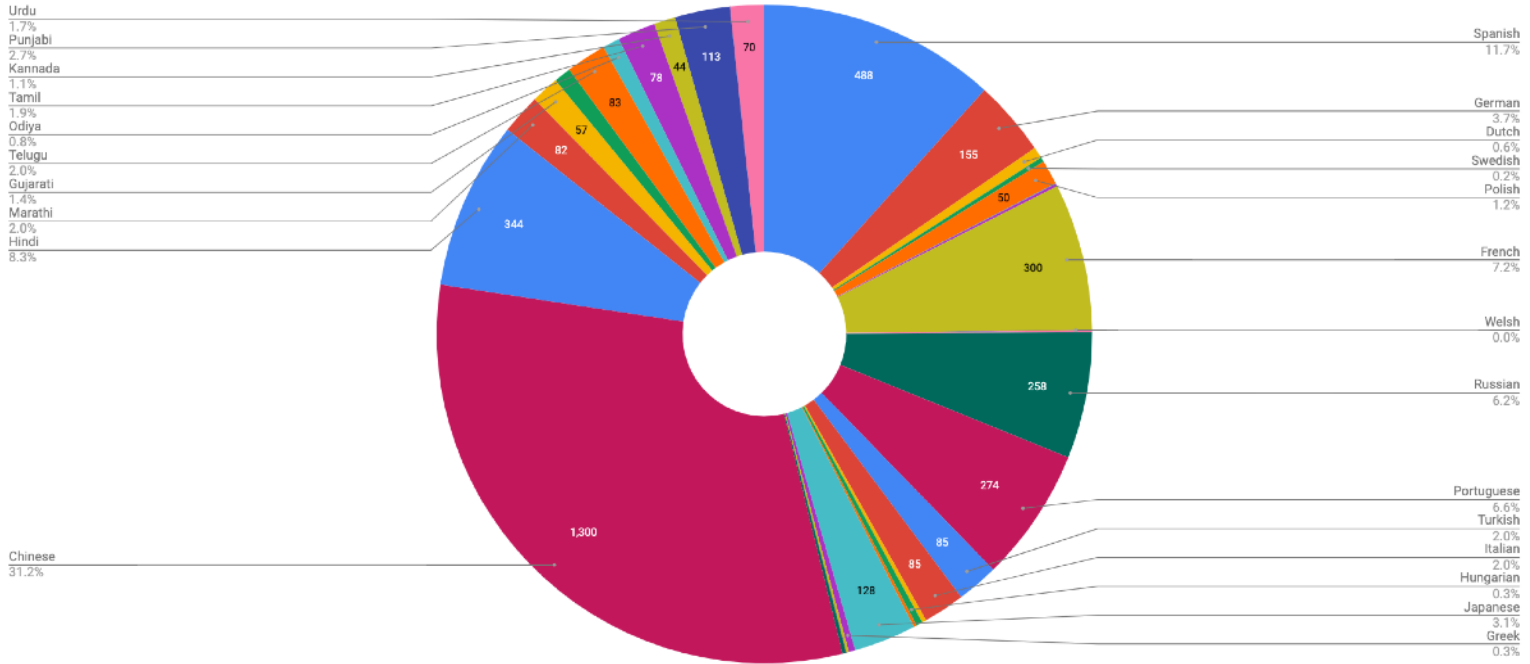
Met metta, Viryabodhi  
(viryabodhi@gmail.com)

BIJLAGE: Zie de volgende pagina voor een *visuele presentatie*.

## Visuele presentatie

In het eerste taartdiagram hieronder zie je de wereldtalen waar enige Triratna-

World Languages in Triratna (mm)



activiteit is, of mitra, etc. De tweede grafiek (Totale financiering 2012-2023) laat zien hoeveel ITTB-gelden zijn toegekend aan dezelfde talen, behalve Indiaas en Chinees. Maar ik heb de Chinese en Indiase talen in de eerste grafiek opgenomen om een gevoel van grootte te geven.

TOTAL FUNDING: 2012-2023

